

Csiga Andrea

„Ein Volk”

Népoktatás és nemzetnevelés

A Horthy-rendszer oktatáspolitikája a tantervek és vezérkönyvek tükrében

„Az első régi: a nemzeti címek pozitív gondolata iskoláink tantervében minden nemzeti tárgynak csak egy tengely körül kell forognia: az Magyarország körül...”

Meg kell teremtenünk az irredentizmus leghatékonyabb pedagógiáját. A nemzeti kultúrpolitika másik fő feladata az ifjúság lelkének megvédése az internacionalizmus szelleme ellen... A második feladattal legszorosabban összefügg a harmadik: a nemzet intelligenciájának visszamagyarosítása, mondhatnánk eljudaizálódásával szembeni hungarizálása. Minthogy az itt vázolt szellemet a keresztény morál tartalmazza a legteljesebb mértékben és a leghatásosabb módon, a nemzeti politikai nevelés csak úgy lehet biztosítani, ha keresztény vallású érzület hatja át!¹

Trianon után széthullott a Monarchia egysége. Magyarország és a környező országok viszonya ellenségesé vált. A Magyarországgal kötött békeszerződés szerves részét alkotta a versailles-i békerendszernek, amellyel a győztes nagyhatalmak Európa új rendszerét kívánták biztosítani. A békeszerződéseket a párizsi békekonferencia vezetése alatt álló szakbizottság dolgozta ki. Előkészítésében és vitájában Magyarország képviselői nem vehettek részt. 1920. május 6-án Millerand francia miniszterelnök, mint a konferencia elnöke átadta a magyar békedelegációnak a békeszerződés végleges szövegét. A magyar delegáció 1920. június 4-én Versailles-ban, az úgynevezett Nagy-Trianon kastélyban írta alá a 14 részből álló békeszerződést. A második részben Magyarország új határait rögzítették. A történeti Magyarország (Horvátország kivételével) területe 282 000 km²-ről 93 000 km²-re, lakóinak száma 18,2 millióról 7,6 millióra csökkent.

A békeszerződés aláírása volt a feltétele a Horthy-rendszer nemzetközi elismertetésének. Ez volt az oka annak, hogy a magyar kormány megbízottai késedelem nélkül aláírták. Ugyanakkor itthon az aláírás pillanatától kezdve a trianoni békeszerződés felülbírlását, revízióját s egyben megváltoztatását tekintette a rendszer egyik legfőbb törekvésének. A közoktatás a népművelés, a korabeli propaganda minden eszközét felhasználva hirdette Trianon igazságtalanságát, a revízió szükségességét.

A magyar társadalom széles rétegei számára súlyos megrázkódtatást jelentett a békeszerződés tartalma és létrejöttének módja.² A Horthy-rendszer keresztény-nemzeti ideológiája a társadalom minden osztályát (eltérő mértékben) érintette. A Szent István-i állameszme főként az uralkodó osztályt és a középrétegeket vonta befolyása alá. Az egyházak részben iskoláik révén, döntő hatást gyakoroltak a közgondolkodásra. A nemzeti eszme a Trianon utáni dunai államokban mindenütt különleges erővel került a politikai gondolkodás és a társadalmi tudat előterébe. A „nemzeti” jelszó a korban több, egymással összefüggő, történeti gyökerű problémakörre is vonatkozott. A nemzeti kérdés történetileg örökölt problémakörök közül az első az állami – nemzeti függetlenség volt. Az állami önállóság szempontjából nézve a nemzeti problémát, a nacionalizmus mint az „elveszett nagyhatalmiság visszaszerzésének agresszív igénye” jelent meg. A második örökölt problémakör a nemzetiségi kérdés volt. Ez keveredett az elcsatolt magyar lakta területek elvesztése miatt érthető nemzeti érzékenység és az idegen nemzetiségek felett szuverenitással bíró történeti magyar állam visszaállításának nagyhatalmi törekvésével.³

Mielőtt belevágnék dolgozatom konkrét témájának tárgyalásába, szükségesnek tartom a kor (alsó és középszint ún.) iskolatípusainak rövid bemutatását. (A korszakban számos iskola-típus jött létre, szűnt meg vagy csak „átalakult”).

Alsófokú iskolák:

A már 1868 óta működő hatosztályos népiskola 1905. június 16-án kelt rendelettel kapott új tantervet és utasítást. Ebben új tantárgyakkal bővült az oktatás, mint a kézimunka, önálló tantárggyá vált a „beszéd és értelemgyakorlat” és a „gazdasági és háztartási ismeretek”.⁴ 1919-ig több tantárgyat csatoltak még a tananyaghoz. 1919 őszén adta ki a vallás- és közoktatási miniszter az 1832.311B.1. számú körrendeletet a nemzetnevelés szempontjából az elemi népiskolában való érvényesítéséről.⁵ Az 1921. évi XXX. tc. a népiskolának két tagozatát különíti el:

1. a hat éven át tartó elemi népiskolát;

2. és a három évig tartó ismétlő népiskolát. Ez utóbbi neve lett 1935-től általános továbbképző népiskola. 1938-tól ugyanez iskolatípus továbbfejlesztett változata a mezőgazdálkodási népiskola.⁶

1928. június 28-án Magyarország kormányzója a vallás- és közoktatási miniszterhez intézett „legfelsőbb hivatala” felszólította a minisztert, hogy gondoskodjon a Nyolcosztályos népiskolát elrendelő törvényjavaslatnak az országgyűlés elé terjesztéséről. Az elkészült tervezet szerint a meglévő hatosztályos elemi népiskolát nyolcosztályossá szerveznék, melyre kétéves továbbképző iskola épülne. Ezzel a tankötelezettség 16 éves korig emelkedne. Az ütemezés terve: 1928. XII. 31-től 1935. IX. 1-ig, a kibővített új népiskola a helyi igényeknek megfelelően megszervezhető. 1940. IX. 1-től a nyolcosztályos népiskola megszervezése mindenütt kötelező. A törvényjavaslatot a minisztérium 1928-ban elfogadta, de a közbejött gazdasági válság nem engedte a törvényhozás elé terjesztését. Az 1930-as években mégis elkezdték megszervezését 1937-ben adott tantervet és utasítást a minisztérium 3304/1937 eln.b.szám alatt.⁷

A középfokú és középszintű iskolák:

Az első felsőbb leányiskola 1875 őszén nyílt Budapesten. Célja, hogy a lányok élethivatásuknak megfelelő műveltséget szerezzenek. A továbbtanuláshoz nem nyújtott képesítést, s nem jogosított semmiféle közhivatal betöltésére. Ezért elnéptelenedtek, 1927-ben fejezte be működését az utolsó.⁸ Megtévésztő az elnevezése az 1926. évi XXIV. tv. alapján létesített „Leánykollégiumnak” ez ugyanis középfokú iskola volt. Azoknak a lányoknak szánták, akik magasabb műveltségre, esetleg főiskolai tanulmányokra törekedtek, de egyetemi tanulmányokat nem akartak folytatni. 1933 végén szűnt meg az utolsó.⁹ Lényegében az 1918-as tantervű Polgári fiú és – leányiskolát illesztett be a magyar közoktatási intézményrendszerbe az 1927. évi XII. törvény mint már meglévő iskolatípust. Cél: gyakorlati irányú általános műveltség.¹⁰

A honvéd reáliskolai nevelőintézet 1936-ban a honvédelmi minisztérium felügyelete alatt állt, nyíltan katonai jellegű volt. Céljuk: a növendékek katonai előképzése, párhuzamosan a középiskolai oktatással. Az 4020/1941. ME számú rendelet ezt a típust szervezte át Honvéd hadapród iskolává. 1944 végén megszűntek.¹¹

Középkiskolák:

A reáliskolát az Entwurf után vezették be Magyarországon, 1849 őszén. Az 1924. évi XX. tv. alapján lebonyolított középkiskolai reform keretében új tantervet kapott a reáliskola, a miniszter ez év július 24-én kiadott 80.000 számú rendeletével. Cél: az általános műveltség,

főként az idegen nyelvek valamint matematika és természettudományi tárgyak tanításával. 1935 szeptemberében szűnt meg. A Gyakorlati irányú líceumokról az 1938. évi XIII. tv. rendelkezett. A korábbi fiú- és leány líceumok helyett más a feladat: nemzeti jellegű és gyakorlati irányú általános műveltség. 1941-ben a háborús viszonyok miatt az ilyen jellegű líceumok megszűntek.¹²

A leánygimnázium 1895-ben jött létre. Célja: a lányokat továbbtanulásra felkészíteni. Az 1926. évi XXIV. tv. alapján az 540-05/172. számú miniszteri rendelet átszervezte a leánygimnáziumot. A reform arra az alapelvre épült, hogy minél több leány-középiskolát kell létrehozni. Ez az elosztás 1935-ig volt.¹³ A Leánylíceum a már említett 1926. évi törvény alapján jött létre. A közös nemzeti tantárgyakon kívül elsősorban modern nyelveket és irodalmat okított. 1935 szeptemberében életbeléptetett középiskolai reform megszüntette.¹⁴

A reálgimnáziumnak tovább alakította tantervét az 1924. évi II. törvény. A gimnázium feladata: hogy „a tanulót vallásos alapon erkölcsös polgárrá nevelje, hazafias szellemben általános műveltséghez juttassa, és a felső tanulmányokhoz szükséges szellemi munkára képessé tegye.” A reálgimnázium fő profilja a latin modern nyelvek és irodalmak intenzív tanulmányozása. Az itt oktatott második élő idegen nyelv – a kötelező német mellett – az angol, a francia illetve az olasz volt. A Humángimnáziumot ugyan ez a törvény hívta életre, csak a gimnázium feladata, hogy a minden irányú humanisztikus, elsősorban a latin és a görög nyelvi és irodalmi tanulmányok révén valósítsa meg az általános műveltséget.¹⁵

Az egységes gimnáziumot az 1934. évi II. törvény hívta létre, 1935 szeptemberétől. Ezáltal egységesé vált a középszintű oktatás. Célja: a középiskolai műveltség legjellemzőbb vonásának, nemzeti jellegének az európai műveltség színvonalán álló, de a leghatározottabban nemzeti irányú műveltség elérése.¹⁶

A húszas évek

A húszas évek elejének fokozatos konszolidációját nagymértékben elősegítette, hogy a Bethlen-kormány kultuszminiszteri tárcája gr. Klebelsberg Kúnó kezébe került. 1922–1931 közt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium élén ő állt. Felfedezte, hogy a „kultúra” jelentős politikai tényező. A klebelsbergi politika a „szellemi népgyógyítás” és a társadalom „konzervatív modernizációjának” tekintette a kultúrát. Politikájának sarkalatos pontja tehát a kiábrándult tömegek erkölcsi-szellemi befolyásolása. Ennek eszköze az új tartalommal megtöltött keresztény-nemzeti ideológia, a klebelsbergi neonacionalizmus. A neonacionalizmusból egyenesen következik a kultúrfölény programja. Ahogyan megfogalmazta: „...művelt és jómódú nemzet akarunk lenni, szóval fajsúlyosabb, mint a bennünket körülvevő népek”. Konceptiója szerint a kulturális fölény után kerülhet sor a területi revízióra. A neonacionalizmus csak akkor válhat igazán tömegeket megmozgató erővé, ha a nemzet egységes és nem szétforgácsolt. Ezért a népet meg kell tartani a nemzet szervezetén belül, a nemzeti politikának éppen ezért „népiesnek” kell lenni.¹⁷

Klebelsberg népiskolák tömeges felállításával és az iskolán kívüli népművelés megszervezésével kívánta a tömegek műveltségét emelni. Bár 1868 óta érvényben volt a tankötelezettség, 1920-ban a felnőtt lakosság 15%-a írástudatlan volt. Az 1926. évi népiskolai törvény átlendítette a holtpontra megrekedt fejlődést. 1927-ben nagyszabású program indult az iskolán kívüli népművelés fejlesztésére. A polgári iskolák tananyagában is „a gyakorlatias” jellegét kívánta érvényre juttatni. Az 1927. évi XII. tc. a polgári iskolát középfokú iskolának

minősítette. Klebelsberg kultúrpolitikája az „úri” középosztályt kívánta felkarolni, mivel látta, hogy iskolai végzettségük nem felel meg a kor követelményeinek. A korszerűsítést a tananyag gyakorlatosításával, az élő idegen nyelvek oktatásával kívánta megoldani. Az 1924. évi XI. tv. új iskolatípust szentesített: a reálgimnáziumot. A törvény a differenciálás híveit szolgálta. A humán gimnázium és a reáliskola közé beillesztette a reálgimnáziumot. A lányok középiskoláig az 1926. évi XXIV. törvénycikkely differenciálta. Így létezett a leánygimnázium, a leánylíceum és a leánykollégium.

Az iskolán kívüli népművelés

Ha megnézzük a kor sajtóanyagát, érdekes cikkekre bukkanhatunk. Fekete József sok tanulmány irt kora e fontos problémájáról, különböző újságok hasábjain. Ezek a cikkek nem gyakorlati útmutatót adnak a néptanítónak, hanem eszmei alapot munkájának. 1920. március 18-án jelent meg a Néptanítók Lapjának „A trianoni békeszerződés ismertetése” címet viselő cikke. Az írás remekül tükrözi a hangulatot. Szerinte a békefeltételek közzététele óta „a pesszimizmus és optimizmus, a sívár kétségbeesés s az okatlan remény zátonyai közt tünékeny érzelmek háborgó áráján hánycódva, tette, cselekvésre képtelenné fáradt a magyar lélek”. Az írás végig ebben a hangnemben szól az olvasóhoz. A „Békeszerződés”-nek nevelő eszköznek kell lennie, mert ezzel Európa „rabbilincsekbe iparkodik kötni és halálra váltva akarja ostromozni a más fajú, elárvult turáni magyart.”

Célul tüzi ki, hogy minden magyar tudatába bele legyen égetve, hogy e „kannibál”-szerződés igazságtalan, mert „fajunkat” létében támadja, „virágzásra hivatott életerőinket elhervasztja, tengődésre kényszeríti.” Fekete „*Nem, nem, soha!*” jelszava mögött – mely választ a szerződésre adja – a nemzeti öntudatot akarja a népben kialakítani. Ebből a nemzeti öntudatból kell hogy kisarjadjon a korszerű nemzeti politika.¹⁸ A békeszerződést politikai eszköznek látja, mivel ha a nemzet minden rétegével megismertetik, ez a politikai érdeklődés és a politikai nevelés kiindulópontja lehet. A politika azáltal rakja le a politikai öntudat alapjait, hogy fejtegetéseivel összekapcsolja a magyar mutat jelent és jövőt.¹⁹

A területi egységet érintő szerződés pont alkalmat ad és meg is ismerteti annak igazságtalan voltát. A megismertetés – Fekete szerint – rávilágít az „ezeréves történeti jogra”, a nemzetiségek beszívargására, a Habsburgok magyarellenos telepítéseiről. Fekete József a határokról s a területcsonkításról szóló pont ismertetésénél azt mondja, hogy „szükséges nyomtatékosan hangoztatnunk, itt azt is, hogy fajunk létének biztosítására stratégiaileg is sürget bennünket a Kárpátok hatalmas védelmi vonalainak visszaszerzésére”. Szükségesnek tartja a népet a felosztás eszmei aljáról tájékoztatni, mert ez a külpolitikai tájékoztatásra ad módot, illetve elveti „népünk körében az irredentizmus magját”. Az író célul tüzi, hogy a békeszerződés a nemzetnevelés hathatós eszközévé tegyék „amely nemzeti tudatban, fajszeretben és nemzeti törekvéseinkben egygyé forraszt bennünket, pártos turáni vérünk miatt mutat s jövőndőt ezerszeresen megbűnhődött balsorsa-vert magyarokat.”²⁰ 1920. június 4-én jelent meg a Pestvármegyei Népművelés lapban a „Népművelés–Nemzetnevelés” című írása. Ebben azt fejtegeti, hogy miként válhat a népművelés nemzetneveléssé. Szerinte a népművelés szóban a hangsúly, a sajátos célkitűzés a „népen” van. Ez egyenlő a népnek való műveltségnek a nép között való terjesztésével. A népművelői munka alapjának a népi lélek és népelet megismerését tartja. A magyar népművelés korszerű nagy nemzeti feladata, hogy az évszázadokon át szellemileg nem gondozott magyar népet a műveltség által felemelje a nemzet többi rétegéhez gondolkodásban, érzésben.²¹ Ahhoz, hogy ez sikerüljön, fontos a nép lelkének megismerése, ehhez

azonban „erős fajszeretet, meleg szociális lelkület és lokálpatriotizmus kell.” Szerinte a fajszeretet arra készítet, hogy a parasztban, munkásban a műveltségbeli különbség ellenére testvért lásson. Testvért, aki „ugyanazokat a faji értékeket hordozza magában, amelyeket én és minden fajtámbeli.” Mindezek által ha ez a „testvéri egymásratalálás” megtörténik, a nép bekapcsolódik a nemzetbe, s a népművelés – nemzetneveléssé válik.²²

A népoktatás

1467/1925. számmal jött ki az új tanterv az elemi népiskolák számára. A tanterv végigveszi az eddigi törvények milyen tárgyakat írtak elő. Az 1868. évi XXXVIII. tc. 55 §-a 13 tantárgyat állapít meg,

– az 1877/21.678. sz. rendelet hozzáveszi a méréstant és a rajzot, és a 13 tantárgyat 7 tárgykörre vonta össze;

– az 1905/2202. sz. elnöki rendelet a kézimunkát vette fel, a beszéd és értelemgyakorlatok, és a gazdasági és háztartási ismeretek önállósításával a tantárgyakat 10 csoportba osztotta;

– az 1917/168.411 számú rendelet egészségügyi;

– az 1918/6607. sz. rendelet gazdasági ismereteket;

– az 1919/182.311. számú rendelet nemzetnevelési szempontok határozottabb érvényesítését rendelte el. Az 1921. évi XXX. tc. az iskoláztatásról szól.

Tehát ezen a fejlődésen ment keresztül a népoktatás, amíg az 1925. évi tanterv ugyanazon év szeptemberétől az elemi népiskola mind a hat osztályában életbe lépett. A tanterv végrehajtásának alapelveit az 1905. évi tanterv általános része már tartalmazta.

A politika hatásai az oktatásban leginkább a történelem és a földrajz tantárgyaknál érhetők utol. Eszerint a földrajztudomány anyagánál fogva kívánczik a történeti tárgyak közé és ezáltal a nemzetnevelés eszménye körébe tartozik Az osztott népiskola tananyaga lett a maximum, az osztatlan népiskoláé a minimum. A tanítás a legfőbb céljának a természet megismerését és az esztétikai nevelést tartja. A történelem tantárgy keretében még egy a polgári jogok és kötelezettségek című tantárgy foglalt helyet. Ennek megoszlása az V–VI. osztályban: történelem; heti két óra, polgári jogok és kötelezettségek; heti egy óra.²³

A felekezeti elemi népiskolák

Külön említést kell tennünk a felekezeti iskolákról. Az egyház jelentős szerepet kapott a Horthy-rendszerben, mint a rendszer egyik legjelentősebb támasza. A katolikus egyháznak külön kiemelt szerep jutott. Joggal beszélhetünk „katolikus reneszánszról”.

A tanterv és utasítás a katolikus elemi népiskolák számára 1926-ban jött ki. Kidolgozásában katolikus papok vettek részt, természetesen alávetve magukat az állami tanterv szellemének. A tanterv rámutat arra, hogy minden kornak megvannak az uralkodó eszméi, de szükségesnek tartja, hogy arra rávilágítsanak.²⁴

A keresztényszocializmus vezérelveit XIII. Leó pápa állapította meg. Ezen eszme alá rendeli magát a magyar katolikus egyház is, ezt tekinti irányadónak. A tanterv általános részében megfogalmazza azon véleményüket, hogy a nemzeti eszme megerősödése a balkáni népeket azzal a vággyal tölti el, hogy a magyarországi románokat és szerbeket, az általuk lakott területekkel együtt önmagukhoz csatolják. Ezt a törekvésüket az ott élők is szívesen hallják. Pedig a magyarok kegyelemből fogadták be őket (!). A tanterv alkotói szerint az egyes nemzetiségek hazaáruló magatartása, és ellenségeik túlereje, különösen Amerika beavatkozása miatt vesz-

tettük el a világháborút.²⁵

Fontosnak tartják a hála és kegyelet érzésének felkeltését. A tanítónak el kell mondania a történelmi nagyságok küzdelmeit a hazáért. Mindennek a gyermekben azt a kérdést felkelteni, hogy hogyan lehet mindezt meghálálni hogyan mindezt visszaadni – a mában.²⁶ A történettanítás fő célja etikai. Lehetőleg mellőzendő legyen a hanyatlás korszakai, inkább hosszabb időt szenteljenek az erkölcsi emelkedés, a dicső korok megrajzolásának, és csak a legszükségesebb évszámokra szorítkozzanak.²⁷

A népiskolai tantervről tartott előadást Frank Antal dr. „Az új tanterv szelleme” címmel. Az előadás írója szerint az új tanterv szelleme pedagógiai felszabadulást jelent, nincs a gyerek túlterhelve, mert annak szelleme szerint nem az anyag a legfontosabb, hanem a cél. Az új tanterv a kultúregység gondolatát igyekszik szolgálni. Mintegy újból felfedezi a kereszténység lényegét: a szeretet. Mélyebben fogja fel a nemzet szeretetét, meggyőzőbben hirdeti Isten szeretetét.²⁸

Nagy vívmánya az új tantervnek a népiskola céljának meghatározása, hogy a nevelői munka központja a gyermek.²⁹ E gyermeknevelés gondolat az alapja az egészséges népnevelésnek. A mi iskolánk neve: népiskola. Ez összetett szó, amelynek alkotó elemeit: nép is iskola.³⁰ A régi tanterv magyar szellemű volt, az új tanterv azonban még magyarosabb, szelleme tösgyökeres magyar. Magyar színt ad az új tantervnek az a kívánsága, amely mindig a valóságból akar kiindulni, olyan világnézet mintája, melynek átfogó eszményei Isten és nemzet.³¹ Dr. Frank Antal előadása mindazt a különbséget megfogalmazta, amit az új népiskolai tanterv jelentett a korban.

A humán évek középiskolái

Az 1924. évi középiskolai törvény hosszú vita végére tett pontot. Klebelsberg szerint a „középiskola célja nem az ismeretanyag felhalmozása ... hanem az elme kiélesítése.” A differenciálás tehát segíti a tehetséget és a pályaválasztásra való felkészülést. Az 1927. évi XII. tc. a polgári iskolát középfokú iskolává minősítette, ez a kispolgárság iskolája maradt továbbra is. A polgári fiúiskolák számára 1927. július 4-én 1434. számú tanterv és utasítás jött ki. A polgári fiúiskolát az alkotói a magyar nemzet azon széles rétegének szánták, amelynek a közoktatással szemben emelt igényeit az elemi iskola nem elégíti ki. Ezért az általános műveltséget adó iskolák közé tartozik, egy sajátos iskolafaj, mely a középiskola alsó négy osztályaival állítható párhuzamba. Mindenütt keresni kell a kapcsolatot a gyakorlati élettel. Megfogalmazott célja: „a továbbtanulás, önképzés vágyának felkeltése”. A tanterv és utasítások hangoztatta gyakorlatiasságnak a nemzetnevelés nagy feladatához kell simulnia, vezető eszméül itt is a nemzeti gondolatot kell kitűzni.³²

A történelem tanításában a cél az általános műveltségre és a gyakorlati életre való előkészítés. Mindezt nem lehet elképzelni a nemzet múltjának ismerete, „az eddigi fejlődésbe való tudatos és együttes erő beilleszkedése nélkül. „A mindenkori világhelyzet sorsunk alakulásának oly szoros feltétele, hogy a nemzeti történet tanulmányozása bizonyos fokú világtörténeti tájékozottság, egyetemes látókörből való szemlélet nélkül okulást nem nyújthat” szögezi le a tanterv. Mindezek eszközök arra, hogy a tanulóban felébresszék és megerősítsék a történeti érzéseket.³³

„Megrendítő történeti változásoknak lettünk részesei, s ezek hatása alatt történeti szemléletünk is változott. Az egész nemzetet sújtó csapás komoly öneszméletre vezetett.” E pár sor nagyon találóan összefoglalja a történelmi tények hatását a nemzetre. Szigorú önbírálatra

szólít fel a tanterv a jelennel és múlttal szemben. De felhívja a fegyelmet arra, is hogy nem szabad eltérni a történeti tárgyilagosságtól, „mely mindent saját hibánkból magyaráz, nemzeti eseményeket, melyek számos válságban mentették meg a nemzetet, mellőzi s egyoldalúan a belső viszonyokra tekint”.³⁴

Ezután a tanterv hosszú magyarázatba kezd a magyar nép küzdelmeivel kapcsolatban. Kelet-Európában a korábban századok más nemzeteinek művelődés és állami fejlődésnek kezdetleges fokával magyarázza azt, hogy a Magyar Királyság kiterjesztette uralmát e területen. Mindez hozta magával, a „keleti kérdés ősi problémáját” melyek – a tanterv szerint – hazánk érdekeit a török óta veszélyeztetik. Most a török helyett az orosz látja örökös ellenségnek.³⁵ Látja, hogy a kor történetírása nagy súlyt helyez a gazdasági és társadalmi erők hatására, de másrészt a világháború számunkra azt igazolta, hogy a történet nagy fordulatait a nagyhatalmi törekvések szabják meg.³⁶

Az 1926. évi XXIV. tc. intézkedett a lányok középiskoláiról. Az utasítások a lánygimnázium, a leánylíceum és a leánykollégiumi tanterv az 540-05/172-1930. számú rendelettel állapítódott meg. Az iskolák közös feladata, hogy a leányokat vallásos, erkölcsös és nemzeti szellemen általános műveltséghez juttassa. Munkájuk a népiskoláéhoz kapcsolódik és arra épül. A leánykollégiumba 10 éves tanulók jutnak. Minden tanulónak minden osztályban 8–10 tantárggyal kellett foglalkoznia.³⁷ A történelem tantárgy végső feladatát lélektani és etikai oldalról határozták meg. Célja, hogy tiszteletet és érdeklődést keltsen azon erkölcsi eszmék és társas szellemi értékek iránt, melynek megvalósításában és fenntartásában a népek és társadalmi csoportok küzdelme nyilvánul meg. Az első két osztálynak a történeti okulás közben csak előkészítő szerep jut. A magyar olvasmányoknak a klasszikus ókorból, a magyar ősidők, a honfoglalás stb., görög–perzsa háborúk történetéből vett mondai és történeti tárgyú szemelvényei szolgálják az előkészítést a leánykollégium harmadik osztályában. A későbbiekben rendszeres óraterv szerint tanulják a történelmet. A magyar nép történetének tudományos szellemű tárgyalása útján mélyebb értelemben vett történeti gondolkodásnak, erős és tudatos nemzeti érzés birtokában kellett jutniuk tanulmányaik végére.³⁸

A harmadik egyetemes tanügyi kongresszus

1929. július 2–5-e között tartották Budapesten e kongresszust. Az egységes irányítást az előkészítő bizottság és ennek élén Kornis Gyula végezte.³⁹ A III. Egyetemes Tanügyi Kongresszus összehívásának gondolata a Magyarországi Tanítók Országos Szövetségének 1925. év október 15-én Budapesten tartott országos tanítói nagygyűlésén vetődött fel, hogy megvizsgálják mindazokat a változásokat, melyek a Milleneum óta bekövetkeztek.⁴⁰ Bár nem tartozik szorosan vett témámhoz a kongresszus, mégis szólok róla, mert az ezt követő időszakban feltörő reformgondolatok itt már megfogalmazódtak. A témámhoz tartozó négy szakosztály határozatait és felszólalásait tekintettem át.

I. A népiskolai szakosztály

Wamitsek Rezső: A népiskola törvény reformja, különös tekintettel a tankötelezettség kiterjesztése és a nyolcosztályos iskola megszervezése című előadása kapcsán a következő határozatok születtek:

A népiskolai törvények reformja ügyében, különös tekintettel a tankötelezettségre és a nyolcosztályú népiskola megszervezésére.

1. Az alkotandó egységes népoktatási törvény keretében történjék gondoskodás minden

csecsemő, gyermek és fiatalkorú neveléséről, oktatásáról és nyilvántartásáról, 18 éves korig bezárólag...

3. Az egységes népoktatás gerince a 8 osztályú népiskola legyen, melynek felállítása az általános nemzeti műveltség emelése szempontjából elkerülhetetlenül szükséges...

6. Az állam irányítja a népoktatás egész szervezetét. Meghatározza az oktatás irányát, megadja a tantervet. Minthogy a népnevelés egész vonalán a valláserkölcös szellemnek kell érvényesülnie, magától értetődik, hogy e szellem érvényesülésének módozatait a VKM az egyházakkal egyetértőleg állapítja meg.

7. Az iskolák felügyeletét az állam gyakorolja tantestületi felügyelők útján. Ezek mellé több tanulmányi felügyelő osztandó be, akik az iskolák látogatását végzik. Az iskola vezetői az igazgatók...

9. Községek és felekezetek iskoláinkat külön felügyelők útján is ellenőrizhetik. Ezek azonban az állam felügyeletébe bekapcsolódni, azzal összhangban működni kötelesek. Magától értetődik, hogy a szakszerűség eleve itt is szem előtt tartandó.⁴¹

II. A polgári iskolai szakosztály

Havas István *A polgári fiúiskolák korszerűsége* és Relkovic Mita *A polgári leányiskolák korszerűsége* előadásai kapcsán foglalták össze határozataikat.

1. A polgári iskola, – mint ama gazdasági néprétegek gyakorlati szellemű középfokú iskolája, melyeknek kevés a népiskolai műveltség, de viszont nem óhajtják igénybe venni az egyetemekre előkészítő tudományos középiskolát sem, – a nemes hagyományoknak és a kor haladottabb műveltségi kívánalmainak kielégítésére: kettős tagozatú legyen, oly formában, hogy az alsó négyéves tagozat tantervében önálló egészet adjon, a felső négyéves tagozat pedig amarra szervesen, egységesen ráépíttessék úgy, hogy az e körbe eső legmagasabb műveltségi követelményeket is kielégítse.

2. A tantervében kettős tagozatú polgári iskola egységes szellemű és mellőzi mindazokat a tanulmányokat, amelyeket csupán a tudományos továbbképzésnek tartalmi vagy alaki előkészítése kedvéért vesznek föl a középiskolák, ellenben a közéleti műveltség alkotó részeit tevő tudományokat tartalmilag olyan nagy, egyes részletekben még részletekben még bővebb terjedelemben és elmélyedésben is kell felölelniük, mint a középiskoláknak.

3. A polgári iskolai képzettség nem jogosíthat a tudományos főiskolákba való felvételre, ellenben mindazok a jogosítványok, amelyek nincsenek tudományos főiskolák vagy szakiskolák elvégzéséhez kötve, megilletik végzett tanulóit is.

4. A szervezetében egységes nyolcosztályú polgári iskola csak ott állítható fel, ahol a jelentkező tanulók mennyisége kívánatossá teszi. Ahol ez a kíváncsi nem áll fenn, ott továbbra is a mai négyosztályú polgári iskolák teljesítsék hivatásukat.

5. A polgári iskola középfokú intézmény, önálló felügyelettel. Tanárainak képzése az egyetemmel kapcsolatos négyévfolyamú főiskolán történik, s ehhez mérten szerveztessék meg anyagi ellátásuk is. A főiskola hallgatói tradicionálisan vétessenek továbbra is az elemi iskolák tanítói sorából.

A polgári leányiskola korszerűsítése

1. A III. Egyetemes Tanügyi Kongresszus a polgári leányiskoláknak – a nőnevelés természetéből fakadóan speciális célkitűzésekkel ugyan, – de szervezetiileg mindenben a polgári fiúiskolákéval azonos kifejtését tűzi ki végső törekvésül.

2. Fejlesztessék a négy osztályos polgári leányiskola hat osztályos egységes polgári leányis-

kolává.

3. a hat osztályos egységes polgári leányiskola cél, mely valláserkölcsi alapon, erős nemzeti szellemben magas műveltséget, hivatásos, gyakorlati házas nevelést adni, családjuknak élő, dolgozni tudó és dolgozni szerető nőket nevelne.

4. Mind az erkölcsi, mint az egészségi nevelés szempontjából állíttassanak az iskolával kapcsolatban egész és félnapos internátusok könyvtárral, kerttel, fürdővel, sportteleppel és a gyakorlati főzés tanítására alkalmas konyhával.⁴²

III. Középiskolai szakosztály

Általános vita volt a középiskoláink és kultúránk egysége címmel. Bernolák Kálmán, dr. *Leány-középiskoláink fejlődésének iránya* és Hovay Róbert dr. *Az első nyelvek sikeres tanítása* kapcsán szólaltak fel. Határozatok:

1. Kimondja a szakosztály, hogy a háromfelé tagolt magyar középiskola nevelői célkitűzését és vezérgondolatát az egységes nemzeti öntudat és világszemlélet kialakításában látja. Középiskoláinknak a klasszikus irodalmi műveltség, a modern nyelvismeret és a természettudományi gyakorlatiasság irányában elágazó típusait a nemzeti tárgyak azonos terjedelmű és intenzitású oktatása foglalja egységbe. Ez biztosítja a nemzetvezető magyar értelmiség lelki egyneműségét és érzelmi összhangját. Éppen ezért a középiskola oktató és nevelő munkájában a hangsúlyt a magyar szellemű feldolgozására kívánja helyezni.

2. A mi nevelői eszményünk nem elégszik meg a hazafias érzésnek azzal az általános, enyhe zománcával, amely nemzeti tárgyaink eddigi interpretációját jellemezte. Mi a köznevelésünkben eddig megnyilvánuló azon irányzatot, mely a külföldbálványozó, terméketlen szerénykedésével nemzeti értékeink s hivatásunk lekicsinylésére tett bennünket hajlamossá, a termékeny nemzeti önérték és tettekre kész faji önbizalom nevelői gondolatával kívánjuk felváltani.

4. Bár a nemzeti történettannál a világtörténeti háttér ismeretére súlyt vetünk, a történettanítás legfőbb rendeltetésének mégis a nemzeti múlt ismeretéből fakadó történelmi öntudat beidézését tartjuk. Olyan kérdéseket, amelyek eldöntetlenek és *hypothesis*ekkel világíthatók meg, mint a *turanizmus*, a *hun* és *szumir* kérdések, akként kell aláfesteni, hogy azok a nemzeti önérték és becsvágy fokozására legyenek alkalmasak. Az államélet történeti eseményeinek s intézményeinek ismertetése mellett foglalkozni kell monográfiák olvasatása útján a legkiválóbb történelmi alakok egyéni sorsának és jellemének tanulmányozásával is, „mert nagy történelmi egyéniségek példájának jellemképző és akaratmozdító hatása kétségtelen”. Mint-hogy pedig ez a feladat a tanterv mai keretei között meg nem valósítható, javasoljuk a tanterv oly mértékű módosítását, hogy a magyar történelmi anyag, világtörténelmi vonatkozásokkal kibővítve, a középiskolák VII. és VIII. osztályainak tantervébe illesztessék be.

6. Minthogy a kultúra nemzetfenntartó erőforrásaihoz menekülő magyar törvényhozás belátható időn belül polgári iskolák és szakiskolák különféle neveinek egész sorával fogja behálózni az országot, eljött az ideje annak, hogy a középiskola a maga tanuló anyagának kiválogatásánál az eddiginél erősebb szelekciót gyakoroljon, s e révén remélhető eredményesebb munkája jogán megközelíthesse azt az eszményt, hogy a középiskola a nemzet szellemi vezetésére valóban hivatott, jeles erőknél legyen magas iskolája.

A leány-középiskolák fejlődésének irányáról

1. A III. Egyetemes Tanügyi Kongresszus nőnevelésünk érdekében kívánatosnak tartja, hogy mind az állam, mind más iskolafenntartók leánykollégiumokat is állítsanak fel, illetőleg

a helyi viszonyoknak megfelelően a meglevő leány-középiskolák mellett a bifurkáció elve alapján leánykollégiumokat is szervezzenek és ennek megejthetése végett az 1926. évi XXIV. törvénycikk 10 §-ának rendelkezése megfelelően módosíttassék.

2. A III. Egyetemes Tanügyi Kongresszus kívánatosnak tartja, hogy a minisztérium sürgősen adja ki az 1926. évi XXIV. tc. 31. §-ában említett rendeletet, mely megállapítja, hogy a leánykollégium érettségi vizsgálat, mely köztisztviselői pályákra jogosít.

Az élő idegen nyelvek tanításának sikeresebbé tételéről

1. A tanulók létszáma osztályonként minél előbb szállíttassák le a kilátásba helyezett 40-re. A modern nyelvi órákon kettő osztással legfeljebb 20 tanuló legyen. A legfelső osztályokban legalább heti három német óra legyen.

2. Egy intézetben és egy-egy nyelvben egységes legyen a módszeres tanítási eljárás és nomenklatúra. A felmenő osztályokban csak igen megokolt esetekben lehessen tanárváltás.

5. Működésben levő tanároknak időnként adassék mód ismereteiknek külföldön való felfrissítésére.⁴³

IV. Nevelési szakosztály

Végezetül e szakosztályról W. Lajos Mária dr. *A leányok vallás-erkölcsi nevelése* és Bartha Ilona *A nemzeti érzés és az erkölcsi nevelés* című előadása nagy tetszést aratott. Az elfogadott határozatok:

1. 2. Szülői értekezletekkel s a tanulóknak otthonukban való felkeresésével meg kell kísérelni a családot feladatára rácszméltetni...

2. A vallásoktatásra vonatkozóak.

2. 1. A vallásoktatás nyújtson pozitív hívő világnézetet, legyen az oktatásnak és nevelésnek középpontja.

2. 2. Az iskola minden tantárgyával, ténykedésével, szellemével támogassa a vallásos nevelést.

2. 3. A vallásoktatás anyaga rendeztessék a női lélek fejlődésmenetének megfelelően. Módszeres elemzés helyett szívre és lélekre ható legyen...

2. 7. A vallásoktatás mellett külön erkölcsi oktatás nyújtandó a gyakorlati élet nagy kérdéseiről. Előadója pedagógusnő legyen...

2. 12. Neveljünk a keresztény felekezetek összetartására.

5. Az állam:

5. 1. Támogassa az egyházat ténykedéseiben.

5. 2. Tiltsa a felekezetnélküliséget.

5. 3. Kívánja meg a vasárnapi munkaszünet megtartását.

5. 4. Vessen gátat a prostitúció terjedésének.

5. 5. Nehezítse a válást.

5. 6. Rendeletekkel törje le az ízlés elfajulása nyomában elterjedt erkölcstelenséget.

Mondja ki a magyar iskola, hogy a nemzeti lélek erősítését a nemzeti erkölcs mélyítését legfőbb célként tűzi ki. E végből:

1. Küzd a nemzetbomlasztó hibák ellen.

2. Magyarország ismeretét minden lehető eszközzel ébren tartja a tanuló lelkében.

3. Dolgozik azon, hogy megcsonkított hazánkat minden növendék jól megismerje. Eger várát, Kiskőröst és a cenki sírt nemzeti zarándokhelyeknek tekinti és oda a tanulókat elvezeti.

4. Különös gondot fordít annak a helynek megismertetésére, tanulmányozására, ahol az iskola van, a növendék lakik, a történelmi érzék fejlesztésének szempontjából is.

5. Életteljessé teszi a kapcsolatot a családi otthonokkal...

a, Öröködi a nemzeti műveltség felett, megszünteti azt a lehetetlen állapotot, hogy a leányok a felsőbb osztályokból minden igaz ok nélkül kimaradnak és nemzeti műveltségük csonka marad.

b, Az otthonokkal összefogva honleányokat nevel, akiket nemes egyszerűség és hivatásuk mély átérzése jellemez.⁴⁴

A harmincas–negyvenes évek

A klebelsbergi kulturális reform nem hozta meg a várt sikert. A külpolitika sem volt kedvező, a békés fejlődés helyett a nemzetközi konfliktusok kiéleződése volt a jellemző. A harmincas évek gazdasági válsága is hozzájárult mindehhez. A válságban a fasiszmus másféle modernizációt hirdetett. A korszak kultuszminisztere és vezető ideológusa Hóman Bálint volt, aki 1932–1942 között állt a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium élén. Művelődéspolitikájának központi gondolata „a nemzeti egység, a nemzeti erők fokozása és koncentrációja”.⁴⁵ A húszas évek „koalíciós” ideológiájával szemben az összeolvadást hirdette, eszerint a nemzet önálló létező individuum. A korszakban tehát a nemzetténevelés vezérgondolata előnyt élvezett még a valláserkölcsi neveléssel szemben is, ennek rendelődt alá az oktatás.

A korban a népoktatást illetően a nyolcosztályos népiskola alakult ki. A nyolcosztályos iskola felállítását az 1940. évi XX. tv. mondta ki. A kialakításba azonban beleszólt a háború. Éppen ezért vele párhuzamosan éltek a hatosztályos elemi népiskolák. 1932-ben 2.495. sz. rendelet szolt az osztott osztatlan és részben osztott népiskolák számára a tantervről. Mint előzőleg, itt is a történelem tantárgy tanításában érhető tetten a kor szelleme. E szerint a történelem tantárgy célja a magyar nemzet történetének ismertetése és az ezzel kapcsolatos legfontosabb világtörténeti események érintőleges tájékoztatása. Elemi ismertetés a történetileg fejlődött magyar alkotmányról. Cél a múlt iránti kegyeletre, nemzeti önértékre, hazaszeretetre való nevelés.⁴⁶ Az erkölcsi nevelés biztos alapjának gondolja a vallást. Minden tantárgynak ezt kell szolgálnia, az iskolának a gyerek szemében a templomhoz kell hasonlítani. Az órarendi felosztásról így rendelkezett:

Történelem:

a, a magyar nemzet története;

b, polgári jogok és kötelességek.

A VII. és VIII. osztálynak a népiskolában külön tantervet alkottak a 3304/1937. sz. rendelettel. Az előzőektől ez annyiban más, hogy a napi sajtónak azon cikkei, melynek nevelő szempontból jól megválogatott, hasznos ismereteket nyújtanak, s a nemzeti érzést erősítik, fel kell használni a tanítás során, mivel ez állandó kapcsolatot jelent az élettellel.⁴⁷

A VII. osztályos történelem tanításban az illető kor gazdasági életének és társadalmi be rendezkedésének azon mozzanatait kellett ismertetni, mely kapcsolatban állt a tanuló „életi- hatásával”. Így rá lehet mutatni, hogy a község és a környék népének foglalkozása miként alakult, mi volt a jelentősége a nemzet életében, mi volt emelkedésének és hanyatlásának az oka. A VIII. osztályos történelem fejlődéstörténeti csoportokban tárgyalja a tananyagot.⁴⁸

A református népiskolai nevelés is kapott új tantervet, bár e tanterv már a korszak végén készült, mégis ide kívánczik. Fogalmilag különbséget tesz az „alapelvekben” a nemzetneve-

lés, a nemzetnévelés, a hazafias nevelés közt. A nemzeti tudatosság azt jelenti, hogy az egyén felismerte helyét a nemzeti közösségben, és, hogy egy-egy nemzet nem állhat magában. A nevelés célja a nemzetre és az egyénre vonatkozóan teljesen egybeesik. Az így felfogott nemzeti tudatosságért végzett és a nemzeti tudatosságot fejlesztő nevelés: nemzetnevelés. Ez „ma” sorskérdéssé lett. A református népiskola élethivatása és a szellemi közösségben elfoglalt helye szerint a nemzetnevelés életerős központja. Az iskola feladata e téren az, hogy az ifjúság megértse, szeresse és fejlessz nemzetünk szellemi és anyagi értékeit. Magáévá tegye az egyetemes Magyarország ősi történelmi örökségeit és eseményeit, a magyar nemzeti állam gondolatát. Ebben két alkotójegyet különböztetnek meg: egyik a magyar állam függetlensége és a magyar művelődés elsőbbsége a Kárpát medencében. A nemzeti gondolat másik alkotó eleme a keresztény élet megvalósítása.⁴⁹

A történelem felfogásunk szerint arra tanít, hogy az egyes korok társadalmát mindig valamely nagy eszme vagy a nemzet tagjait magával ragadó cél kövácsolta össze. „Szomorú bukások után a feltámadás reménye, elnyomatások idején a szabadság vágya, megaláztatások alkalmával a sértett nemzeti önérték fogott meg mindenkit, gyógyította meg a társadalmi bajokat és öntött erőt a nemzet tagjaiba. Elnyomatás és megaláztatás ma is van”. A múlt tanulásait ma is érvényesíteni akarják.⁵⁰ A népiskolai tanító előtt is ott áll a feladat, a nemzeti nevelés. Ennek sikerében a magyar élet három tényezőjét kell szem előtt tartania: a nemzet, a föld, és a kettőnek egymásra hatásából keletkező történelmi értékek.⁵¹

A tanulókkal éreztetni kell a tanítónak a nagyságát. Európáért hozott véráldozatát, szenvedését a hatalmas anyagi és erkölcsi erőket, amelyek évszázadokon át a magyar földet éltették. A történelmi Magyarország földrajzi helyzete, történelmi emlékei, nagyobb tartalommal, erősebb nemzeti önértékkel öntötték el a tanulókat. Ezzel szemben a szétdarabolt ország sokaságával kevésbé alkalmas nemzeti önérték felkeltésére. Ennek ellensúlyozására „ki kell domborítani, hogy nemzetünknek Istenbe vetett nagy hite, a maga erejébe vetett józan bizalma, munkás kitartása, elszánt akarata, továbbá a világtörténelmi eseményeknek reánk nézve kedvező alakulása az elszakított már visszahozta”.⁵²

A hómani középiskola

Jól tettenérhető Hóman oktatáspolitikájában a központi törekvés az 1935. évi középiskolai reformban. A középiskolákról szóló 1934. XI. tc. végrehajtási utasítását a közoktatásügyi miniszter 1936. év március hó 31-én kelt 32.400/936.V.I.sz. rendeletével adta ki. Az első paragrafus meghatározza, hogy „a középiskola feladata, hogy a tanulót vallásos alapon erkölcsös polgárrá nevelje, a magyar nemzeti művelődés szellemének megfelelő általános műveltséghez juttassa s az egyéni és más főiskolai tanulmányokra képessé tegye.” Kétféle jogi alapon lehet középiskolát fenntartani:

a, történelmi jog szerint: az államnak, a vallás- és közoktatásügyi miniszter kezelése alatt álló magyar katolikus tanulmányi alapnak, az egyházaknak, a férfi és női szerzetes rendeknek,

b, szerzett jog alapján: az izraelita vallás felekezeteinek, a törvényhatóságoknak, községeknek, jogi és természetes személyeknek.⁵³

A fiúk és lányok számára külön igazgatás alatt álló és külön elhelyezett középiskolák vannak. Ezek működése nem engedhető meg másfajta iskolával közös vezetés alatt, közös tanári testülettel.⁵⁴ A magyar középiskola neve: gimnázium.⁵⁵ A középiskolának nyolc osztálya van.⁵⁶ Rendszeresített tanári állás nem tölthető be óraadó tanárokkal. Igazgató csak az lehet, aki a tanári pályán legalább tíz éve működött.⁵⁷ Ez évben már ki is jött a 300/1935. rendeletben a

gimnázium és leánykollégium I. osztályos tanterve. Mindezt azért tették közzé, hogy az új tantervre való áttérést ne késleltessék. Az 1935/36-os tanév minden középiskolájának első osztálya az 1934. évi törvénynek megfelelően gimnázium.⁵⁸

Az osztályfőnöki óra

Ebben a rendeletben rendelték el az 1935/36-os tanévtől az osztályfőnöki órát. Célja: „a tanítási órákon folyó iskolai nevelés rendszeres kiegészítése és betetőzése, a tanulók erkölcsi érzékének és erkölcsi tudatának fejlesztése, jellemképzés és állampolgári nevelés által. Órákra lebontva, pontos feladatokkal látta el a tanterv az osztályfőnököket.⁵⁹ Mindeddig kihasználták az adott naptári időszak adta „nemzetnevelő” lehetőségeket. Az 5. osztályfőnöki óra például október 6-a körülre esett. A nap jelentőségével kapcsolatban az osztályfőnöknek beszélnie kellett – sok vonzó példával tarkítva – a hazaszeretetről, rámutatva, hogy hogyan szolgálhatják már a gyerekek is a hazát. Leányiskolákban a vonzó példákat a magyar történelem nagy alakjairól vették. Például: október 6-a vonatkozásában Teleki Blanka 48-as szerepe, Damjanich Jánosné ismert nagy gyásza.⁶⁰

A 26. osztályfőnöki óra március 15-e környékén zajlott. Ismét a hazaszeretetről szóltak. A tanár ily címszavakat kapott: „Trianon. Mit veszítettünk? Miért? Hogyan kerülhet vissza? Az erre való törekvés mindenkinek szent kötelessége. A magyarságnak lelkében kell összeforrnia.”⁶¹ A következő évben kijött a II. osztály tanterve a gimnázium és leánygimnázium számára 1301/1936. számmal. Itt is az osztályfőnöki órára irányítottam figyelmemet. Mivel már a diákok nagyobbak, ezért alapul véve az első osztályos osztályfőnöki órán hallottakat, bátrabban hathatott a nevelő a kisdíákok lelkére a nagy nemzeti és vallási ünnepek kapcsán. Megint az 5. óra zajlik október 6-a körül. A diákok istentiszteleten vesznek részt, a nevelő ebből kiindulva beszél a múlt megbecsüléséről, és a magyar hagyományok tiszteletéről, a magyar erények követéséről. A tanulókat rá kellett vennie, hogy szívesen olvassanak a történelmi nagyokról. Már az itt felsorolt példák is jellemzőek: Szent István, IV. Béla, Mátyás, Zrínyiek. Ki kellett domborítani erényeiket, önzetlen munkálkodásukat. Szívesen hallgatják a tanulók a magyar katona világra szóló hírnevéről szóló hősi tettek elbeszéléseit.⁶² A 9. órán a Halottak napjával kapcsolatban emlékeznek meg a maguk és a haza nagy halottairól. Feladat: a nemzet nagyjai és hősi halottak sírjainak gondozása.⁶³

A 12 óra a karácsonyi előkészület jegyében zajlik, Szent János alakján keresztül. Az Ő példájával kapcsolatban keresnek a gyerekek olyan magyarokat a történelemből, akik inkább életüket áldozták fel, de elveikből nem engedtek.⁶⁴

A 18. órán a diák három fő erényével foglalkoznak: 1. Isten imádása és szeretete, 2. hazájának szeretete, 3. embertársainak szeretete.⁶⁵

A 21. óra március 15-el foglalkozik. Ennek kapcsán beszélnek a jellemes ifjúról (lányról) és második erényéről, a hazaszeretetről. Hogy miből áll ez? Szereti a magyar földet. A tanár mutasson rá, hogy világviszonylatban is milyen kiválóak a magyar föld terményei, „hazánk valóban bokréta Isten kalapján.” A külföldi dolgok kedvéért nem szabad leszólni azt, ami magyar. Szereti a magyar népet. Tudja erényeit: bátorság, józan okosság. De tudja hibáit: nem következetes, indulatos, széthúzó. Ez utóbbinál rámutattak, hogy milyen nemzeti csapásoknak volt már okozója e hiba.⁶⁶ A középiskolákra vonatkozó részletes tanterv 1938-ban látta meg a napvilágot. A történelem tantárgy, mint a nemzetté nevelés eszköze itt is előkelő helyet kapott, de belső rokonságot alkot az irodalmi tanítással, munkája ezzel összhangban folyik. A tanítás szemléletes módon történjen, hogy a diákban felkeltődjön az érdeklődés,

ezáltal nagyobb összefüggésbe helyezze az emberi életet és törekvéseit. Ekkor növekedni fog ragaszkodása a nemzet iránt, „melyhez történeti kötelékek fűzik.”

A történelem „a nemzet erkölcsi hagyományainak örökölt nagy értékeinek átszármaztatásában, megbecsülésében és megérzésében működik közre.” A diáknak a tanulmány során „együtt él és egybeforr a nemzettel”. Fontos a szerepe a nemzet lelki erőlködésének fenntartásában.⁶⁷

A történelmen keresztül a tanuló élénk képzelőerejéhez kell szólni. A tantárgy feladata: állami, társadalmi és gazdasági alakulás ismertetése, a társas cselekvésnek az állam kerete és feltétele. Rá kell világítani, hogy a történelemnek a politikai események alkotják gerincét. Ezért a cél a valóság bemutatása, mivel egyoldalú pártérdekből már született hamis elmélet. E szerint az eszmék harca önámítás, mögötte önző anyagi okok rejlenek.⁶⁸

Ennek a tantervnek nevelő értéke abban rejlik, hogy érdeklődést és tiszteletet kelt azon erkölcsi eszmék és társas értékek iránt, amelyek megvalósításán, fenntartásán és továbbfejlesztésén nagy erőfeszítéssel fáradoznak a népek és társadalmi csoportok. Ezen az alapon a történelem az élet tudománya: „hibákat ostromoz, bűnöket rombol, reményt önt a küzdő emberiségbe, erősíti a hitet, növeli a nemzetek öntudatát is azzal, hogy az emberiség új művelődési fejlődésének vizsgálatában szigorú kézzel rámutat a népek botlásaira s leplezetlenül feltárja az idők viharában elpusztult nemzetek bukásának okait, és rávilágít a politikai, gazdasági, szellemi küzdelmekben hatalomra jutott népek erényeire és erkölcsi nagyságára.”

A hazának e korban erős akaratú, tiszta látókörű, „körülményeket okosan mérlegelni tudó, megalkuvást nem ismerő nemzedékre van szüksége.” A történelmi példák által a tanulókbába bele kell nevelni az áldozatkészséget, a hazaszeretetet, igazságérzetet.⁶⁹

A leányiskolák számára készült tanterv megállapítja, hogy mára a nő szerepe megváltozott a közélettel szemben. A nő nemzedékek és hagyományok folytonosságának és a társas kötelékekhez fűződő értékek őrzője és ápolója.⁷⁰

Ma ez kibővült a tényleges részvétellel, a nőt tehát az állampolgári kötelességek vállalására is rá kell nevelni. A nőtől családvédelmet várnak, s a család megújodása által nemzeti megújodást. A tanterv szerint a nő még politikailag iskolázatlan, a tőle elvárt nagy életfeladatokhoz még nincs meg a gyakorlata, de életpályája azonos a férfiével. Ezért ugyanazt az alpműveltséget kell elsajátítania.⁷¹ A nőnek elsősorban azt kell éreznie, hogy minden emberi történet, minden történelmi végcélja az Isten. A hómani koncepció gimnáziuma a nemzet életében vezető szerepre nevelt.

Ha végigtekintünk a tárgyalt időszakon jól látszik, hogy az „oktatás és politika” mennyire összefonódott. Pontosabban fogalmazva az oktatás a politikai célkitűzéseknek teljesen alárendelődik. Bár a források nem a teljesség igényével kerültek feldolgozásra, talán így is jól érzékeltetik a korban zajló folyamatot, mely a politikai programokban ismerhető fel. A húszas évek „népművelő”, kulturálisan „magasabb” rendű népéről a harmincas-negyvenes években, a nemzetre tolódi a hangsúly. Ez teljesen párhuzamba állítható azon európai folyamatokkal, melyek behatással voltak a magyar belpolitikára, értve ezalatt a jobbratolódást.

Azért választottam e folyamat kimutatására a kor oktatáspolitikáját, mert itt konkrétan, az egyes emberre lebontva fogalmazzák meg a célt. Befejezésképpen Jóó Tibor gondolatait idézem, melyek pontosan megfogalmazzák, hogy miben látták a nép-nemzet különbségét 1937-ben:

„A népiség inkább negatív érzés... A nemzet szilárd, határozott alkatú egység... A népnek nincsen is eszméje, olyan értelemben mint a nemzetnek... A nép és nemzet egyaránt történeti

sorsközösség, de az egyik csak öntudatlanul tűri sorsát, a másik öntudatosan vállalja. Minden összefoglalva: a nép csak tagjaival szemben állít követelményt, önmaga elé nem, mert nem ébredt öntudatra... A nemzet lényege ennek az öntudatnak a felébredéséhez van kötve, s hivatástudathoz, mely ezzel együtt jár, s melyet teljesítendő feladatként vállal. Ez a nemzet eszménye, s ez logikai értelemben maga a nemzet, a nemzet mint idealitás... Ez az eszme testesíti meg, mivel akarja a nemzet emelni önmagát, s milyen feladatot vállal az emberiség életében, az értékek és valóság viszonyában.”⁷²

Felhasznált irodalom

- ☐ A III. Egyetemes Tanügyi Kongresszus naplója. Szerk.: Simon Lajos (Bp., III. E. T. K. végrehajtó bizottsága, 1928.
- ☐ Fekete József: A magyar népművelés körvonalai. (Bp., 1930. Hollosy János Könyvnyomtató Műhely)
- ☐ Gimnázium és leánygimnázium I. osztályának tanterve 3600/1935.
- ☐ Gimnázium és leánygimnázium II. osztályának tanterve 1301/1936.
- ☐ Hogyan tanítsunk a népiskolában? k. n. 1930
- ☐ Joó Tibor: A magyar nemzeteszmé.
- ☐ Kornis Gyula: Kultúrpolitikánk irányelvei. Bp., 1921.
- ☐ A középiskolákról szóló 1934. XI. tc. végrehajtási utasítása. 32.400/936.
- ☐ Magyarország története 1919–1945 I. kötet. Bp., Akadémia Kiadó, 1976.
- ☐ Dr. Mészáros István: Magyar iskolatípusok. 996–1990. Bp., Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum.
- ☐ Pukánszky Béla – Németh András: Neveléstörténet III.
- ☐ Részletes utasítások a gimnázium és leánygimnázium tantervéhez 1938.
- ☐ Tanterv és utasítás a polgári fiúiskolák számára 1434/1927.
- ☐ Tanterv és utasítások a népiskola számára 2495/1932.
- ☐ Tanterv és utasítások a népiskola VII–VIII osztályok számára 3304-1937.
- ☐ Tanterv és utasítás a magyarországi református nyolcosztályos népiskola részére 1942.
- ☐ Utasítások a leánygimnázium, leánylíceum, leánykollégium tantervéhez 540/05/172-1930.

Jegyzetek

- 1. Kornis: Kultúrpolitikánk irányelvei 21–28. p.
- 2. Magyarország története 1919–1945. 421–423. p.
- 3. Uo. 569–571. p.
- 4. Mészáros: Magyar iskolatípusok 996–1990. 20. p.
- 5. Uo. 5. p.
- 6. Uo. 21 p.
- 7. Uo. 56–57. p.
- 8. Uo. 58. p.
- 9. Uo. 57. p.
- 10. Uo. 71–72. p.
- 11. Uo. 44. p.
- 12. Uo. 55. p.
- 13. Uo. 51–52. p.
- 14. Uo. 53. p.
- 15. Uo. 44–49. p.
- 16. Uo. 44. p.
- 17. Pukánszky – Németh: Neveléstörténet III. 184–188. p.
- 18. Fekete József: A magyar népművelés körvonalai 96. p.
- 19. Uo. 98. p.
- 20. Uo. 99–103. p.
- 21. Uo. 25–26. p.
- 22. Uo. 27–29. p.
- 23. Tanterv és utasítás 146/1925. sz.
- 24. Tanterv és utasítás a katolikus elemi népiskolák számára 190. p.
- 25. Uo. 195. p.
- 26. Uo. 196. p.
- 27. Uo. 198. p.
- 28. Hogyan tanítsunk a népiskolában dr. Frank Antal előadása II/5 p.
- 29. Uo. IV jegyzet
- 30. Uo. V jegyzet
- 31. Uo. VI–VII. jegyzet
- 32. Tanterv és utasítás 1434/1927 35–37.

- jegyzet
33. Uo. 67. p.
  34. Uo. 68. p.
  35. Uo. 69. p.
  36. Uo. 72. p.
  37. Tanterv és utasítás 540–05/172–1930 6. p.
  38. Uo. 13. p.
  39. III. Egyetemes Tanügyi Kongresszus 5. p.
  40. Uo. 7. p.
  41. Uo. 191–192. p.
  42. Uo. 262–263. p.
  43. Uo. 311–313. p.
  44. Uo. 187–189. p.
  45. Pukánszky–Németh: Neveléstörténet III. 198. p.
  46. Tanterv és utasítás 2495/1932. 29. p.
  47. Uo. 55. p.
  48. Tanterv és utasítás 3304/1937. 37. p.
  49. Uo. 45. p.
  50. Tanterv és utasítás a református népis-kola részére 266. p.
  51. Uo. 270. p.
  52. Uo. 274. p.
  53. Uo. 276–277. p.
  54. Tanterv és utasítás 32.400/936. 3–7. p.
  55. Uo. 8. p.
  56. Uo. 9. p.
  57. Uo. 10. p.
  58. Uo. 22–23. p.
  59. Tanterv és utasítás 300/1935. 4–5. p.
  60. Uo. 11. p.
  61. Uo. 13–14. p.
  62. Uo. 21. p.
  63. Tanterv és utasítás 1301/1936. 13. p.
  64. Uo. 14. p.
  65. Uo. 16. p.
  66. Uo. 19–22. p.
  67. Részletes utasítások... 62. p.
  68. Uo. 65. p.
  69. Uo. 68–69. p.
  70. Uo. 79. p.
  71. Uo. 80. p.
  72. Joó Tibor: A magyar nemzeteszme 185. p.

Stankó György

Nyilasok a parlamentben

Előszó

A dolgozat első három fejezete a nemzetiszocializmus fogalmával, hazai kialakulásával, pártokbani megtestesülésével foglalkozik. Ezeket azért tartottam szükségesnek bevenni, mert a későbbiek megértését elősegítik. A nemzetiszocialista képviselők tényleges képviselőházi tevékenységének ismertetésére a negyedik és ötödik fejezetben kerül sor, az 1935–1939-es, illetve az 1939–1944-es képviselőházi ciklushoz kapcsolódóan. Az 1944. október 16. utáni tevékenységükkel nem foglalkoztam, mivel a képviselőház munkáját már nem tudta folytatni.

1. Mi a nemzetiszocializmus?

A nemzetiszocializmusra az alábbi konjunktív feltételek érvényesek, melyekből több is megjelenhet egyik-másik fasiszta elméletben vagy rendszerben, de sohasem együttesen:

a) következetesség a fajelméletben, *b)* szilárd ellenségkép, *c)* kizárólagos, totalisztikus és expanzív ideológia, *d)* totalitárius hatalmi berendezkedés a gazdaságban (liberalizmus ellenesség), kultúrában, társadalomban (civil szerveződések elfojtása), információs rendszerben (propaganda), jogban (jogbizonytalanság, egyes érvényes jogszabályok ki nem hirdetése,